

„Wychowanie w Rodzinie” t. XXXI (4/2024)

nadesłany: 26.09.2024 r. – przyjęty: 12.12.2024 r.

Adam STANKIEWICZ*

Rodzina i ulica jako środowisko wychowawcze

Family and the street as an educational environment

Abstrakt

Wprowadzenie. Czas i uwagę, jaką poświęcają rodzice i osoby najbliższe adolescentowi, decyduje o kształtowaniu się jego postaw społecznych, które w przyszłości będą rzutowały na prezentowane w dorosłym życiu postawy. W momencie braku wzorców do naśladowania młody człowiek poszukuje akceptacji i odnajduje swoje miejsce w grupie rówieśniczej, która może wpływać na niego w sposób destrukcyjny.

Cel. Celem artykułu jest wskazanie pozytywnego oddziaływania, jakie na młodego człowieka ma wychowanie w wyrozumiałej, a jednocześnie wymagającej i wspierającej się, pełnej rodzinie. Wyraźny jest wpływ takiego rodzaju środowiska rodzinnego i podejmowanych w nim decyzji oraz korzyści dla społeczeństwa z prezentowanych postaw, w przeciwieństwie do pozostawiania pod naciskiem grup rówieśniczych, które wielokrotnie oddziałują destrukcyjnie na stan obecny, jak i losy dziecka w przyszłości. Czynnikiem działającymi

---

* e-mail: a.stankiewicz@wns.uz.zgora.pl

Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Pedagogiki, al. Wojska Polskiego 69, 65-762 Zielona Góra, Polska

University of Zielona Gora, Faculty of Social Sciences, Institute of Pedagogy, 69 Wojska Polskiego Avenue, 65-762 Zielona Góra, Poland

ORCID: 0000-0002-3687-1655

negatywnie na młodego człowieka są w tym przypadku brak prawidłowej komunikacji z rodzicami, niezrozumienie oraz wchodzenie w konflikt z prawem.

Metody i materiały. W przyjętej metodologii pracy zastosowano merytoryczną analizę treści materiałów i tekstów źródłowych.

Wnioski. W artykule wykazano, że prawidłowy rozwój wzorców i postaw młodej osoby następuje poprzez wychowywanie się w pełnej rodzinie, która stanowi oparcie i motywuje adolescenta do podejmowania działań zgodnych z normami społecznymi. Dziecko w głównej mierze uczy się poprzez obserwację osób z najbliższego otoczenia, a przede wszystkim – naśladowanie zachowania rodziców. Następstwem wychowania się w zharmonizowanej rodzinie jest przekonanie, że w życiu dorosłym osoba z tzw. dobrego domu będzie wyrażała swoją postawą i zachowaniem prawidłowe wzorce społeczne. Odmiennie przedstawia się sytuacja młodego człowieka pozostającego pod silnym wpływem grupy rówieśniczej. Przebywanie pod naciskiem takich grup wpływa destrukcyjnie na adolescenta i jego kontakty z rodziną, przez co traci on źródło prawidłowych wzorców, następstwem czego jest bezpowrotna utrata możliwości prawidłowego rozwoju.

Słowa kluczowe: dzieci ulicy, rodzina, rówieśnicy, adolescent, społeczeństwo.

Abstract

Introduction. The time and attention paid by parents and people closest to the adolescent determines the development of his or her social attitudes which in the future will influence the attitudes they present in adulthood. When there is a lack of role models, a young person looks for acceptance and finds his place in a peer group that can potentially influence him in a destructive way.

Aim. The aim of the article is to indicate the positive impact that being brought up in an understanding, and at the same time demanding and supportive, complete family has on a young person. The impact of this type of family environment on the future of an adolescent and the decisions made there, as well as the benefits for society from the presented attitudes are positive. In contrast, coming under pressure from peer groups often has a destructive impact on the child's current state as well as its future. Factors that have a negative impact on a young person include lack of proper communication with parents, misunderstanding, and conflict with the law.

Methods and materials. The adopted work methodology used a substantive content analysis of source materials and texts.

Results. The article shows that a young person growing up in a complete family, which is the support and motivator of the actions undertaken by the adolescent, when the proper development of patterns and attitudes takes place. A child learns mainly by observing people from his immediate environment and, above all, imitates the behaviours of his parents. The consequence of growing up in a harmonious family is the belief that in adult

life, a person from a so-called good home will express correct social patterns through its attitude and behaviour. The situation of a young person who is strongly influenced by his peer group is different. Being under the pressure of such groups has a destructive impact on the adolescent and on his contacts with his family, which means that he loses the source of correct role models and the consequence will be an irreversible loss of proper development.

Keywords: street children, family, peers, adolescents, society.

Wstęp

Chcąc wskazać, jaki wpływ na adolescenta ma zarówno rodzina, osoby najbliższe, jak i tzw. ulica, należy w pierwszej kolejności podjąć próbę wyjaśnienia terminu *dzieci ulicy*. Nie można przytoczyć jednej uniwersalnej definicji tego pojęcia. W literaturze przedmiotu można spotkać się z różnymi wyjaśnieniami odnoszącymi się do nieprawidłowych zachowań dzieci, tj. „dzieci działających przestępczo”, „dzieci zaniedbanych”, „uciekiniarów”, „zagrożonej demoralizacją młodzieży” czy „młodych stosujących przemoc” (Zwoliński, 2012, s. 195). Po raz pierwszy pojęcie dzieci ulicy w polskiej literaturze naukowej pojawiło się w pierwszej połowie ubiegłego wieku. Zastosowanie ono miało w zagadnieniach związanych z problematyką pedagogiczną, charytatywną, filantropijną i represyjną. Definicja wskazywała w sposób uogólniony, że analizowane pojęcie dotyczy dzieci żyjących na ulicy – „[...] włączące się, żebrzące, uciekiniarzy od rodzinnej nędzy, przemocy, sieroty powojenne, poszukujące najczęściej zarobku” (Głowacka, 2003, s. 876). Należy zatem zauważyć, że przyczynami wpływającymi na to, że dzieci opuszczają rodzinny dom celem „wyjścia na ulicę”, jest niski status społeczny, a co z tym się wielokrotnie wiąże – patologia rodzinna. Warto także wspomnieć, że to zjawisko dotyczy również dzieci z tzw. dobrych rodzin i jest następstwem sytuacji, w której członkowie rodziny są ze sobą skonfliktowani w stopniu uniemożliwiającym wspólne funkcjonowanie lub kiedy dorośli są tak pochłonięci swoimi sprawami, w wielu przypadkach zawodowymi, że nie poświęcają uwagi swoim dzieciom (Gurba, 2016).

Uważa się, że najpełniejsza definicja dzieci ulicy została zaproponowana przez Radę Europy w Strasburgu. Podaje ona, że:

Dzieci ulicy to dzieci poniżej 18. roku życia, które przez krótszy lub dłuższy czas żyją w środowisku ulicznym. Przenoszą się z miejsca na miejsce, mają swoje grupy rówieśnicze i inne kontakty. Są zameldowane pod adresem rodziców lub jakiejś instytucji socjalnej. Charakterystyczne jest to, że z rodzicami, przedstawicielami

szkół i instytucji pomocy i służb socjalnych, które ponoszą za nie odpowiedzialność, dzieci te mają słaby kontakt lub nie mają go w ogóle (Kurzeja, 2010, s. 13).

Inna definicja została przyjęta przez Międzynarodowe Katolickie Biuro do Spraw Dzieci:

[...] dzieci ulicy to każda dziewczyna lub chłopiec, dla których ulica (w najszerszym znaczeniu tego słowa, łącznie z niezajętymi mieszkaniami, śmietnikami itd.) stała się jej lub jego zwykłym miejscem pobytu i/lub źródłem utrzymania; i które są niedostatecznie chronione, nadzorowane lub kierowane przez odpowiedzialną osobę dorosłą (Kowalak, 1998, s. 79).

Podjmując próbę dopasowania wymienionych powyżej definicji do polskich warunków, zauważyć należy, że najbliższa wydaje się ta przyjęta przez Krajowy Komitet Wychowania Resocjalizującego. Zgodnie z nią:

[...] polskie dzieci ulicy to te, które na skutek niespełnienia przez rodzinę jej podstawowych funkcji dużo czasu spędzają poza domem – na ulicy, podwórku i innych miejscach niekontrolowanej aktywności. Ulica stała się dla nich źródłem wiedzy o życiu. Tu realizują swoją naturalną aktywność poznawczą i społeczną. Są to więc dzieci wychowujące się na ulicy i tam wychowywane (Zdanowicz-Kucharczyk, 2012, s. 56).

Dzieci ulicy w Polsce

Dzieci ulicy to osoby młode, szukające akceptacji i zaspokojenia swoich potrzeb na ulicy, a nie wśród bliskich w domu rodzinnym. W okresie adolescencji młody człowiek odczuwa sprzeczności i przeżywa bunt. Przeżycia towarzyszące okresowi dorastania dają wyobrażenie bycia osobą samodzielną i w pełni autonomiczną, jednakże faktycznie w dalszym ciągu potrzebującą wsparcia rodziców i ich bliskości emocjonalnej. Osoba młoda chce być traktowana jak dorosła wraz z wynikającymi z tego stanu przywilejami; w chwili pojawienia się niepowodzeń usprawiedliwia się jednak swoją niedojrzałością (Gurba, 2016).

Początek wieku młodzieńczego powiązany jest z pojawianiem się symptomów dojrzewania biologicznego. Dziewczynki rozpoczynają okres dojrzewania w wieku około 10. roku życia, chłopcy natomiast rok później. Dojrzewanie kończy się w chwili, kiedy zaczyna wyłaniać się dorosłość. Okres ten jest rozciągnięty w czasie, a w trakcie jego trwania zachodzą zmiany zarówno biologiczne, jak i psychiczne. Czas dorasta-

nia, który jest okresem przejściowym między dzieciństwem a dorosłością, jest czasem bardzo ważnym, jednocześnie niezmiernie trudnym w życiu człowieka (Gurba, 2016). Nagły i szybki wzrost, ściśle związany z rozwojem płciowym, wpływa na postrzeganie siebie samego już nie jako dziecka, lecz nastolatka. Adolescent w okresie dojrzewania interesuje się zmianami, które obserwuje w swoim wyglądzie fizycznym. Równocześnie rozpoczynają się również zmiany związane z jego biologią, następstwem czego jest zainteresowanie seksualnością i towarzyszącymi jej emocjami (Kroger, 2007). Młody człowiek zaobserwowane zmiany powinien wpisać w obraz samego siebie. Oddziałuje to na pojmowanie własnej płciowości, a następnie ugruntowanie tożsamości płciowej. Podając za Józefem Augustynem (2009), możemy stwierdzić, że w procesie integracji płciowej adolescentów ważne są kontakty z rodzicem tej samej płci, a także zdobywanie doświadczeń z rodzicem płci przeciwnej. Wiąże się z tym możliwość zakłócenia tego procesu u adolescentów, którzy nie poszukują wzorców do naśladowania w domu rodzinnym, lecz na ulicy. Tego typu zachowania można zaobserwować, nawiązując kontakty z młodymi dziewczętami, tzw. galeriankami, lub chłopcami, którzy prostytuują się, następstwem czego ich płciowość staje się towarem, a nie atrybutem tożsamości. Prostyucja nieletnich w Polsce została przedstawiona w bardzo dobitny sposób, kiedy na ekrany kin wszedł film w reżyserii Katarzyny Rosłaniec (2009) pt. *Galerianki*. Film pokazuje epizody z życia trzech przyjaciółek Mileny, Kai i Juli, które prostytuują się w galerii handlowej Paradiso. W późniejszym czasie dołącza do nich Alicja. Dziewczyny w rozmowach opowiadają, jakiego rodzaju prezenty otrzymują od mężczyzn korzystających z ich usług seksualnych – sponsorów. Film pokazuje również środowiska rodzinne, w jakich wychowują się dziewczyny. Przedstawiony obraz ukazuje widzom rodziny patologiczne, rozbite, w których zatarte zostały wartości moralne (Brzezińska, 2009).

Współcześnie zaobserwować można coraz mniej wymagań związanych z płcią. Braki we wzorcach wynoszonych z domu rodzinnego sprawiają, że młodzi ludzie poszukują ich na ulicy. Może to powodować utratę tożsamości płciowej przez adolescenta. Płytkość i przelotność interakcji seksualnych przyczyniają się do poczucia bycia atrakcyjnym płciowo, jednak powodują również zakłócenie wartości tej specyficznej sfery życia. Należy zwrócić także uwagę na to, że wczesna inicjacja seksualna nie oznacza bycia dojrzałym, jest natomiast formą odkrywania swojej płciowości związanej z poszukiwaniem nieznanych dotąd doznań (Gurba, 2016).

Młodzież w okresie dorastania odrzuca większość przejawów pomocy i opieki od dorosłych, co jest wyrazem autonomii. Przekazywane przez rodziców lub wychowawców nakazy i zalecenia traktowane są jako atak na ich niezależność i podważenie dorosłości. Odmiennie jest w chwili przebywania w grupie rówieśniczej, gdzie młody człowiek w sposób bezkrytyczny podporządkowuje się standardom zachowań obowiązujących w danej społeczności (Noller, 1995).

Może się wydawać, że „dzieci ulicy” przebywające poza kontrolą nakazów i zakazów rodziców lub wychowawców mogą żyć swobodnie, doświadczając na co dzień niezależności i braku zobowiązań. Takiego rodzaju autonomia niejednokrotnie pełni dezadaptacyjną funkcję w życiu młodych ludzi. Wiąże się to ze zbyt wczesnym psychicznym uniezależnieniem się od rodziców. Zwiększona liczba tego rodzaju zachowań, z równoczesnym ograniczeniem kontaktów z rodzicami, a z jednoczesnym zwiększeniem relacji rówieśniczych w przestrzeni dzieci ulicy, jest powodem powstawania zachowań problemowych młodzieży. Takiego rodzaju autonomia niedojrzałych jeszcze nastolatków, którzy pozbawieni są ograniczeń i wymagań stawianych przez autorytety, naraża młodzież na krzywdzące ich doświadczenia (Garber, Little, 2001).

Warunkiem osiągnięcia dojrzałości przez młodego człowieka jest uzyskanie przez niego autonomii powiązanej z samokontrolą i samoregulacją. Aby mówić o prawidłowym rozwoju wskazanych procesów, niezbędnymi są rodzice, którzy w sposób prawidłowy dokonują kontroli dorastającego dziecka. Przejawem tego jest stwarzanie mu różnych sytuacji, w których zobligowane jest ono do podjęcia niezależnych działań przy jednoczesnym emocjonalnym wsparciu rodziców. Zachowania takie w sposób bezpośredni decydują o prawidłowym przebiegu rozwoju adolescenta w kontekście relacji rodzinnych. Każdego rodzaju powiązania społeczne młodego człowieka oddziałują pozytywnie na jego rozwój, jednak największą rolę w kształtowaniu postaw mają rodzice. W następnej kolejności znajdują rówieśnicy, stanowiący konteksty głównych wpływów (Gurba, 2013).

Bunt młodzieńczy a rozwój adolescenta

Bunt młodzieńczy to podstawa rozwoju własnego człowieka, rozwoju zarówno adaptacyjnego, jak i dezadaptacyjnego. Anna Oleszkowicz (2006), autorka koncepcji buntu młodzieńczego, definiuje taki bunt jako

[...] doświadczaną w jednostkowym przeżyciu potrzebę i chęć sprzeciwiania się i wycofania dalszej zgody na te wszystkie fizyczne, społeczne i psychologiczne stany rzeczy, które jednostka subiektywnie spostrzega jako ograniczające, zagrażające lub niezgodne z jej idealistycznymi oczekiwaniami i wyobrażeniami (s. 60).

Opuszczenie domu rodzinnego przez adolescenta, jeżeli nie decydowały o tym inne czynniki, jest swoistym przejawem buntu. Taki rodzaj zachowania stanowi manifest niezależności w stosunku do dorosłych, z jednoczesnym wskazaniem na nieakceptowane zjawiska i zdarzenia występujące w świecie dorosłych. Bunt młodzieńczy przybiera najczęściej jedną z dwóch form – buntu destrukcyjnego i bun-

tu konstruktywnego. Pierwszy z nich w swoim założeniu ma negowanie, krytykę i odrzucenie. Można go zaobserwować głównie we wczesnym okresie adolescencji; zdarzają się jednak przypadki, że także później postrzegany jest jako jedyna możliwość służąca osiągnięciu niezależności i określeniu swojej tożsamości. Negowanie wszystkiego aktywuje i podtrzymuje adolescenta, ponieważ pełni w tym okresie życia istotne funkcje:

- stanowi determinant pobudzenia i ekscytacji oraz w sposób pozytywny decyduje o intensywności przeżyć, będąc swoistą ochroną przed zamętem tożsamościowym; określa w ten sposób „kim nie chcę być”,
- pozwala na pokazanie zbuntowanego siebie otoczeniu jednostki,
- jest próbą zmiany nieakceptowanej sytuacji rodzinnej,
- decyduje o podporządkowaniu się grupie rówieśniczej,
- stanowi swoiste źródło przyjemności, wynikające z samego bycia zbuntowanym (Oleszkowicz, 2006).

Bunt konstruktywny jest specyficzną, bardziej dojrzałą postacią buntu. Pojawia się on w życiu młodego człowieka w chwili, kiedy oprócz negatywnych zachowań możemy zaobserwować również pozytywne obrazy postrzegania samego siebie w postaci zjawisk, wartości, norm czy idei, do których dąży oraz w imię których formułuje sprzeciw (Oleszkowicz, 2006).

Buntu młodzieńczego nie można opisywać jedynie jako negatywnego przejawu destrukcyjnych zachowań młodego człowieka. Obserwuje się również konstruktywne oddziaływanie buntu na adolescenta, który w sposób bezpośredni decyduje o kształtowaniu się jego tożsamości. Obserwowalnym przejawem tego jest wysoki poziom zaangażowania i motywacji, przez który osiągnane są wybrane cele wpływające na realizację planu na własne życie. W tym miejscu należy zauważyć, że bunt typu destrukcyjnego, którego przejawami są wzmożona agresja lub stosowanie używek, obserwuje się wśród osób o niższym poziomie tożsamości normatywnej (Gurba, 2013).

Z badań przeprowadzonych na grupie nastolatków, które można określić mianem dzieci ulicy, a które nie wychowywały się w prawdziwym domu rodzinnym, wyłania się obraz grupy, w której znacznie przeważa bunt destrukcyjny. W przyszłości może to bezpośrednio decydować o nieprawidłowym rozwoju jednostki, czego następstwem będzie podtrzymywanie niewłaściwych wzorów w dorosłym życiu (Sierocka, Drewniak, 2006). Ważne zatem jest to, aby osoby najbliższe młodemu człowiekowi stwarzały warunki i możliwości do wyrażania sprzeciwu, prezentowania własnego zdania, nierzadko odmiennego. Adolescent, pomimo że jego zachowania są uciążliwe dla otoczenia, przekazuje rodzicom ważne informacje. Opisuje swoje przeżycia i poglądy oraz określa cele, do których chce dążyć. Umiejscawia to jego osobę w hierarchii rodziny. Bunt, który eskaluje w domu, gdzie nastolatek czuje się bezpiecznie, jest prze-

jawem ćwiczenia asertywności wobec rodziców, która ma spowodować zwiększenie jego autonomii. Taka komunikacja oprócz nauki wyrażania opinii przez adolescenta daje możliwość poznania opinii autorytetów, czyli rodziców, co sprzyja wypracowaniu własnego zdania w konkretnej kwestii (Gurba, 2016).

Warte omówienie są przypadki, kiedy formą buntu jest wyjście na ulicę. Tego typu sytuacje są niekomfortowe z punktu widzenia rodziców, tracą oni bowiem kontrolę i możliwości oddziaływania na dziecko. Okoliczności przebywania młodego człowieka na ulicy sprzyjają przyjęciu przez niego negatywnej tożsamości. Wyrażana jest ona przez negatywne wypowiedzianie i nieprzestrzeganie obowiązujących w społeczeństwie norm i zasad. Do takich sytuacji dochodzi, kiedy młody człowiek postrzega siebie jako osobę niespełniającą wartości i oczekiwań aprobowanych społecznie, np. gdy pozostaje pod wpływem określonej grupy społecznej narzucającej wartości sprzeczne z ogólnie obowiązującymi, wartości z tzw. marginesu społecznego. Przebywający na ulicy młody człowiek w sposób naturalny i bezproblemowy odnajduje sprzyjającą mu grupę rówieśniczą, która przyjmuje go do swojego grona, jednakże następuje to w chwili, kiedy zaakceptuje on normy i podporządkuje się zasadom danej grupy. Zauważyć należy, że zasady i normy grupy stoją w opozycji do norm i zasad obowiązujących w społeczeństwie. Taki sposób zachowania adolescenta wynika z niezaspokojonej potrzeby kontaktu z rodziną, przepłatającej się z poszukiwaniem akceptacji grupy rówieśniczej, w której młody człowiek odnalazł zrozumienie (Gurba, 2016).

Do podstawowych elementów kształtowania się adolescenta należy zadawanie przez niego pytań o cel i zadania, które dążą do określenia przez niego sensu życia. To sposób na tworzenie abstrakcyjnej wizji swojego życia. Pierwotnie tworzona wizja jest idealistyczna, co powoduje, że nie zawsze pasuje do otaczającego świata. W późniejszym czasie przechodzi w fazę idealizmu kompensacyjnego i praktycznego, która zaczyna być już możliwa do zaakceptowania, a zarazem zrealizowania. W przypadku stwierdzenia, że cele określone przez nastolatka zawierają w sobie prospołeczne wartości i są względnie dalekosiężne, a przez to możliwe do zaakceptowania i sformułowania w sposób autonomiczny, mogą one stanowić podstawę sensu życia (Obuchowski, 1977). Młody człowiek, funkcjonując w środowisku rodzinnym, ma szansę we własny sposób odnosić się do przekazywanych mu przez rodziców norm i wartości społecznych. Następstwem tego jest samodzielne wypracowanie własnego i stabilnego systemu wartości. Do odmiennej sytuacji dochodzi w momencie przebywania przez adolescenta w przestrzeni ulicy, gdzie otrzymuje inne, zmienione zasady i normy zachowań. Powoduje to znacznie trudniejsze określenie sensu i znaczenia swojego życia. Prowadzi to z kolei do tego, że stara się żyć powierzchownie, tu i teraz, co staje się dla niego główną wartością. Ważne jest jednak to, że tego typu sytuacje nie oddziałują na prawidłowy rozwój biologiczny, psychologiczny i moralny nastolatka (Gurba, 2016).

Wpływ środowiska na przyszłość adolescenta

Pierwsze i jednocześnie najważniejsze w życiu wszystkich ludzi jest ich środowisko naturalne, tworzone przez rodzinę i relacje z rodzicami. Mówiąc o rodzinie, mamy na myśli co najmniej trzy osoby – ojca, matkę i przynajmniej jedno dziecko. Jak podaje Józef Rembowski (1972), rodzina jest swoistą organizacją o określonym podziale ról pomiędzy poszczególnymi członkami. Związana jest wzajemną odpowiedzialnością moralną, świadoma własnej odrębności, zespolona miłością i akceptująca się nawzajem, mająca swe tradycje i przyzwyczajenia. W odmienny sposób rodzinę opisuje Maria Ziemska (1975) określająca ją jako małą, naturalną grupę społeczną, w której centralne role pełnione są przez matkę i ojca, co stanowi względnie trwałą całość. Rodzina podlega dynamicznym przekształceniom związanym głównie z biegiem życia jednostek wchodzących w jej skład, opiera się ona na zastanych tradycjach społecznych i rozwija własne tradycje.

Jakość relacji adolescenta z rodzicami odgrywa bardzo ważną rolę w rozwoju dorastającego dziecka. Jego rozwój w znacznej mierze sprowadza się do tworzenia własnego Ja, opierającego się na wcześniejszych identyfikacjach, z których główna rola powierzona jest identyfikacji z rodzicami. Rodzina stanowi zatem wiodącą rolę w rozwoju dziecka i pomoc w przypadku zaistnienia kryzysu tożsamości. Do budowy tożsamości młodego człowieka niezbędne nie są relacje z rówieśnikami, lecz kontakty z rodzicami. Jest to kluczowe do poznania samego siebie oraz otaczającego go świata, co stanowi podstawę do budowania własnej tożsamości. Uwidocznione jest to w wielu badaniach empirycznych wskazujących na fakt, że:

- największe poznawanie siebie poprzez dorastające dziecko zachodzi w rodzinach, w których matka akceptuje zachowanie dziecka, przez co wyzwala w nim poczucie bezpieczeństwa;
- adolescenty, którzy w sposób prawidłowy porozumiewają się z rodzicami, mają ułatwioną możliwość budowy własnej tożsamości, a ci, którzy mają problem w znalezieniu porozumienia z rodziną, rzadziej podejmują próby określenia swojej tożsamości;
- młodzi ludzie zachęceni przez rodziny do własnego rozwoju, poprzez podejmowanie samodzielnych decyzji, i utrzymujący znacząco bliskie kontakty z rodziną posiadają największą szansę na poznanie siebie i określenia własnej tożsamości;
- u młodzieży, która jest emocjonalnie związana z rodzicami mało zainteresowanymi wspieraniem ich w określeniu swojej indywidualności, zaobserwować można występujące cechy tożsamości nadanej;
- dziecko ograniczane w określeniu swojej indywidualności oraz pochodzące z rodziny o słabych więzach emocjonalnych przejawia cechy tożsamości dyfuzyjno-unikającej, co stanowi o braku rozstrzygnięć tożsamościowych (Gurba, 2016).

Pokazuje to zatem, że adolescent w okresie kształtowania się jego osobowość musi zostać objęty szczególnym rodzajem opieki ze względu na swoją niedojrzałość (Wolicki, 2013). Prowadzi to do stwierdzenia, że wychowaniem dziecka należy kierować tak, aby mogło ono samo rozwijać swój potencjał osobowy, a zarazem szanować jego godność i wolność. W wielu przypadkach zauważalne są błędy popełniane przez rodziców w procesie wychowawczym dziecka, co prowadzi do naruszeń dobra i godności dziecka. Przyczyną takiej sytuacji jest środowisko rodzinne, które zamiast być utożsamiane ze wsparciem i bezpieczeństwem, w wielu przypadkach nie chroni przed „okrucieństwem” tego świata (Łuczyński, 2008).

Zauważalna staje się tendencja, że rodzice nie radzą sobie z własną wolnością, co powoduje rozdarcie pomiędzy zaspokajaniem własnego „ego” a całkowitym poświęcaniem się dla dziecka. Prowadzi to do zwiększenia się liczby osób nieudolnych wychowawczo oraz umocnienia przeciwstawnych sobie postaw rodzicielskich. Nie są to jednak jedyne sytuacje wpływające na trudność związaną z wychowaniem dziecka. Dodatkowymi czynnikami są m.in. warunki ekonomiczne, etyczne i wewnątrzrodzinne. Jest to niekorzystnym determinantem w prawidłowym kształtowaniu się osobowości dziecka oraz funkcjonowaniu członków rodziny (Mastalski, 2006). Lidia Pietruszka (2015) podaje, że destabilizacyjnie wpływają na środowisko wychowawcze rodziny głównie czynniki o charakterze:

1. ekonomiczno-społecznym:
  - nieprawidłowości w strukturze rodziny,
  - niezadawalające warunki materialno-bytowe,
  - nietrafny podział pracy i ról w rodzinie;
2. kulturowym:
  - niska kultura pedagogiczna rodziców,
  - bierny sposób spędzania czasu wolnego,
  - brak zainteresowania rodziców edukacją dzieci i ich przyszłością,
  - ignorancja rodziców w obszarze obyczaju i tradycji;
3. psychospołecznym:
  - niekorzystna atmosfera domu rodzinnego,
  - zaburzone więzi emocjonalne dziecka z rodzicami,
  - nieodpowiednia „kontrola” rodziców nad dzieckiem,
  - brak podatności na zmiany.

Zaburzeniu ulegają również kierunki oddziaływań wychowawczych rodziny, głównie w zakresie oddziaływań opiekuńczych. Niezauważone zostają przez rodziców działania skierowane na przygotowanie dziecka do życia społecznego i kształtowanie w nim prawidłowych postaw w kontakcie ze światem. Jedną z głównych przyczyn takiego rodzaju uchybień w stosunku do dziecka jest skrajny nurt indywidualizmu, w którym

osoba dąży do wyzwolenia się od wszelkiego rodzaju zależności i więzi grupowych. Taka sytuacja ma miejsce wśród osób zostających rodzicami w młodym wieku. Młodzi rodzice nie kontrolują swojego życia, przez co podważają tradycyjne formy funkcjonowania rodziny. W takim przypadku ich problemem są trudności z byciem odpowiedzialnym i roztroprnym rodzicem (Adamiec-Zgraja, 2008).

Środowisko rodzinne, w jakim wychowuje się adolescent, decyduje o jego prawidłowym rozwoju. Szczególnie ważne w tym zakresie są kompetencje pedagogiczne rodziców oraz więzi łączące ich z dzieckiem. Rodzice zobowiązani są do umiejętnego i odpowiedzialnego postępowania z dzieckiem w życiu rodzinnym, czego następstwem jest znalezienie wspólnego dialogu. Prowadzi to do umocnienia w dziecku poczucia wspólnoty rodzinnej i bezpieczeństwa. Rodzina funkcjonująca w sposób prawidłowy daje dziecku wzorce do naśladowania. Uczy się ono komunikacji głównie przez obserwację najbliższych. Dodatkowo zdobywa umiejętność bycia wrażliwym na potrzeby i uczucia innych osób. Rozwija własny potencjał osobowy, wzmacniając pewność siebie i ufność, co prowadzi do odpowiedzialnego określenia swojej przyszłości (Łuczyński, 2016).

W okresie dorastania rodzice przestają być ich autorytetem dzieci, a stają się nim rówieśnicy. Dzieje się tak, ponieważ osoby w zbliżonym wieku zaczynają odgrywać ważniejszą rolę w życiu młodego człowieka niż rodzice. W przypadku gdy rodzice nastolatka są dla niego wsparciem, zdecydowanie mniejsze oddziaływanie mają na niego rówieśnicy. W takich sytuacjach dziecko szuka wsparcia u osób w podobnym wieku jedynie w kwestiach np. muzyki, mody lub hobby. Adolescent, który ma oparcie wśród najbliższych, podejmując decyzje ważne życiowo, będzie wzorował się na wartościach zbliżonych do wskazywanych mu przez rodziców. Uwidoczniona jest zatem sytuacja, że rówieśnicy stają się autorytetami dziecka; w sytuacji kiedy rodzice są nieudolni wychowawczo brakuje wsparcia i bycia wzorem do naśladowania dla swojego dziecka. Dezadaptacyjna funkcja indywidualności dziecka jest następstwem zbyt wczesnego emocjonalnego uniezależnienia się od rodziców. Taka sytuacja powoduje, że wyższe poziomy indywidualizacji emocjonalnej, współistniejące z brakiem lub znacznym ograniczeniem relacji z rodzicami, a jednocześnie z bardzo dobrymi kontaktami rówieśniczymi, mogą powodować wytworzenie się negatywnych zachowań młodzieżowych (Gurba, 2016).

Zakończenie

W ostatnich latach zaobserwowano problem wzrastającego występowania zjawiska dzieci ulicy. Stanowi on obecnie jeden z ważniejszych zagadnień w wymiarach pedagogicznym i społecznym. Wymusza to na rodzicach objęcie szczególną opieką swojego dorastającego dziecka. W sytuacjach kiedy rodzice nie są w stanie pełnić opieki

nad dzieckiem, obowiązek ten powinny przejąć powołane do tego celu odpowiednie służby społeczne. Zorganizowana opieka nad adolescentem nie może dopuszczać do powstawania lub pogłębiania się zaburzeń w rozwoju psychofizycznym i społecznym młodego człowieka. Dodatkowo istotną rolę odgrywają służby społeczne, które zobligowane są do podejmowania niezbędnych działań, mających na celu wsparcie rodziny dysfunkcyjnej. Ich spektrum ukierunkowane jest na zapewnienie profesjonalnej opieki psychologiczno-pedagogicznej i socjalnej skierowanej do dzieci i młodzieży. Realizowane w ten sposób zadania mają na celu niesienie pomocy najmłodszym członkom rodzin. Do zadań tych należy wspieranie jednej z głównych potrzeb człowieka, czyli potrzeby jego samorealizacji. Dorastający adolescent nieustannie stara się rozwijać, jednocześnie zmagając się z ciągłymi przeciwnościami, które wpływają na jego duchową i fizyczną kondycję. Ważne zatem jest to, aby rodzice wzbudzili w sobie odpowiedzialność, świadomość celów i zadań, jakie muszą spełnić w zakresie wychowania i socjalizacji dzieci. Działania te ukierunkowane są na to, aby w przyszłości dziecko zostało uchronione przed przykrymi skutkami demoralizacji i wykluczenia społecznego (Hosemann, 2000).

Relacje społeczne i interpersonalne zachodzące pomiędzy nastolatkiem a rodzicami oraz rówieśnikami, znajdujące się na najwyższym poziomie bliskości i wzajemnych zależności, w sposób zdecydowany różnią się od siebie poziomem otwartości. Zależności związane z rodzicami są związkami o charakterze zamkniętym wraz z różnorodnym podziałem władzy i siły. Niełatwo je zniszczyć lub porzucić z uwagi, że ich podwaliny związane są względami pokrewieństwa, co czyni ich charakter obligatoryjnym. Inaczej jest w przypadku relacji rówieśniczych, będących związkami otwartymi. Budowane są one w sposób ciągły i dobrowolny lub ulegają nagłemu rozpadowi. Podejmując próbę porównania relacji dziecka z rodzicami i rówieśnikami, zauważa się, że w przypadku tych drugich dostęp osób odbywa się w sposób równo podzielony między jej członków. O bliskości i otwartości, jakie istnieją pomiędzy stronami, stanowi sposób, w jaki rozwiązywane są konflikty, które w sposób naturalny pojawiają się w relacjach. To, w jaki sposób adolescent będzie rozwiązywał problemy pomiędzy nim a rodzicami lub rówieśnikami, będzie jednak się od siebie różniło, co jest następstwem innych relacji panujących między nimi. Różnica między związkiem młodzieżowym a związkiem z rodzicami polega głównie na tym, że są one jednocześnie bliskie i otwarte, a członkowie dążą do tego, aby wynikłe nieporozumienia zostały zminimalizowane, a negatywne emocje wyrażone. Zachowania te mają za zadanie przyczynić się do osiągnięcia kompromisu i podtrzymania związku. W relacjach zachodzących z rodzicami ochrona taka nie jest konieczna ze względu na fakt pozostawania w związkach pokrewieństwa. Jeżeli w rodzinie panują prawidłowe relacje, w sposób naturalny powstaje bezpieczny kontekst poznawczy różnych ról i poglądów, co jest niezbędne w budowaniu przez adolescenta dojrzałej tożsamości (Gurba, 2016).

Bibliografia

- Adamiec-Zgraja, A. (2008). Fenomen rodzicielstwa człowieka przełomu wieków: Szansa czy zagrożenie dla rodziny?. W: B. Muchacka (red.), *Rodzina w kontekście współczesnych problemów* wychowania (ss. 155–164). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej.
- Augustyn, J. (2009). *Integracja seksualna: Przewodnik w poznawaniu i kształtowaniu własnej seksualności*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Brzezińska, M. (2009). Nie melanżujesz?: Nie żyjesz. *Filmweb*. Pobrane z: <https://www.filmweb.pl/reviews/recenzja-filmu-Galerianki-8630>.
- Głowacka, B. (2003). Dzieci ulicy. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* (t. 1: A–F, s. 876). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Gurba, E. (2013). *Nieporozumienia z dorastającymi dziećmi w rodzinie: Uwarunkowania i wspomaganie*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Gurba, E. (2016). Ulica zamiast rodziny, czyli o poszukiwaniu zaspokojenia potrzeb przez nastolatka. W: B. Adamczyk, K. Biel (red.), *Dzieci ulicy w Polsce: Nowe konteksty zjawiska* (ss. 19–34). Kraków: Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM.
- Garber, J., Little, S. A. (2001). Autonomy and adjustment in young adolescents [Autonomia i przystosowanie u młodych nastolatków]. *Journal of Adolescent Research*, 16(4), 355–371. DOI: 10.1177/0743558401164004.
- Hosemann, D. (2000). Koncepcje i metody poradnictwa wśród młodzieży w zakresie pomocy interwencyjnej. W: G. Olszewska-Baka (red.), *Dzieci ulicy: Problemy, profilaktyka, resocjalizacja* (ss. 94–100). Białystok: eRBe.
- Kowalak, T. (1998). *Marginalność i marginalizacja społeczna*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Kroger, J. (2007). *Identity, youth and crisis* [Tożsamość, młodość i kryzys]. London: Sage Publication.
- Kurzeja, A. (2010). *Dzieci ulicy – profilaktyka zagrożeń*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Łuczyński, A. (2008). *Dzieci w rodzinach zastępczych i dysfunkcyjnych*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Łuczyński, A. (2016). Współczesna rodzina: Czynniki ryzyka stawiania się dzieckiem ulicy. W: B. Adamczyk, K. Biel (red.), *Dzieci ulicy w Polsce: Nowe konteksty zjawiska* (ss. 235–236). Kraków: Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM.
- Mastalski, J. (2006). *Chrześcijanin wobec agresji w rodzinie: Perspektywa pedagogiczna* (ss. 41–50). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej.

- Noller, P. (1995). Parent–adolescent relationships [Relacje rodzic–młodzież]. W: M. A. Fitzpatrick, A. L. Vangelisti (red.), *Explaining family interactions* (ss. 77–111). Thousand Oaks: Sage. DOI: 10.4135/9781483326368.n3.
- Obuchowski, K. (1977). Autonomia jednostki a osobowość. W: J. Reykowski, T. Owczynnikowa, K. Obuchowski (red.), *Studia z psychologii emocji, motywacji i osobowości* (s. 77). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Oleszkowicz, A. (2006). *Bunt młodzieńczy: Uwarunkowania, formy, skutki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Pietruszka, L. (2015). *Wychowanie dzieci w rodzinach ubogich*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Rembowski, J. (1972). *Więzi uczuciowe w rodzinie: Studium psychologiczne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Rosłaniec, K. (Scenarzysta/Reżyser). (2009). *Galerianki* [Film]. Polska: Polski Instytut Sztuki Filmowej / Studio Filmowe Oko; Wytwórnia Filmów Dokumentalnych i Fabularnych.
- Sierocka, B., Drewniak, M. (2006). *Dzieci ulicy: Raport z socjologicznych badań terenowych na zlecenie Miejskiego Programu Przeciwdziałania Przemocności w Krakowie*. Kraków: Miejski Program Przeciwdziałania Przemocności Młodzieży.
- Wolicki, M. (2013). Potrzeby szczęśliwego dzieciństwa. W: J. Daszykowska, A. Łuczynski (red.), *Dziecko w przestrzeni życia społecznego* (ss. 71–72). Stalowa Wola: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie.
- Zdanowicz-Kucharczyk, K. (2012). *Codziennosc uliczna z perspektywy dziecka*. Elbląg: Elbląska Uczelnia Humanistyczno-Ekonomiczna.
- Ziemska, M. (1975). *Rodzina a osobowość*. Warszawa: Wydawnictwo Wiedza Powszechna.
- Zwoliński, A. (2012). *Krzywdzone dzieci: Zagrożenia współczesnego dzieciństwa*. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy.